

УДК 37.043-056.24/26(477)

2. Теорія і практика навчання

## ОКРЕМІ ПИТАННЯ ОРГАНІЗАЦІЇ ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ В ШКОЛАХ УКРАЇНИ

Кляп М.І., к.пед.н., доцент,

доцент кафедри фізичної реабілітації

ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

У статті розглянуто окремі питання організації психолого-педагогічного супроводу навчання дітей з особливими освітніми потребами у загальноосвітніх школах. Підкреслено важливість участі батьків таких дітей у процесах навчання, виховання та корекції розвитку дитини. Показано, яким чином батьки можуть долучатися до процесу здійснення навчально-корекційної роботи зі своєю дитиною. Також висвітлено необхідність формування міцного і згуртованого колективу класу, налагодження рівноправних і дружніх стосунків між здоровими учнями та їх однокласниками, що мають психофізичні порушення та потребують корекції.

***Ключові слова:** діти з порушеннями психофізичного розвитку, інклюзивна освіта, психолого-педагогічний супровід, батьки дітей з особливими освітніми потребами.*

В статье рассматриваются некоторые вопросы организации психолого-педагогического сопровождения обучения детей с особыми образовательными потребностями в общеобразовательных школах. Подчеркнуто важность участия родителей таких детей в процессах обучения, воспитания и коррекции развития ребенка. Показано, каким образом родители могут присоединиться к процессу осуществления учебно-коррекционной работы со своим ребенком. Также освещается необходимость формирования крепкого и сплоченного коллектива класса, налаживание равноправных и дружеских отношений между здоровыми учениками и их одноклассниками, которые имеют психофизические отклонения и нуждаются в коррекции.

*Ключевые слова: дети с нарушениями психофизического развития, инклюзивное образование, психолого-педагогическое сопровождение, родители детей с особыми образовательными потребностями.*

## **SPECIAL ISSUES OF THE ORGANIZATION OF INCLUSIVE EDUCATION IN SCHOOLS OF UKRAINE**

The article deals with separate issues of organization of psychological and pedagogical support for the education of children with special educational requirements in secondary schools. The importance of parental involvement of such children in the process of education, upbringing and correction of the child's development was emphasized. It is shown how parents can be involved in the process of educational and corrective work with their child. The necessity of formation of a solid and united collective of the class, establishment of equal and friendly relations between healthy pupils and their fellow-students having psychophysical disorders and needing correction is also highlighted.

*Key words: children with violations of psychophysical development, inclusive education, psychological and pedagogical support, parents of children with special educational requirements.*

**Загальна постановка проблеми.** Реалізація в Україні європейських принципів суспільного життя, в тому числі приєднання національної освіти до європейського освітнього і наукового простору, вимагає забезпечення права на освіту для дітей з особливими потребами. Такий підхід демонструватиме не тільки рівність прав всіх учасників навчального процесу, але й рівність можливостей. Поширення в Україні процесу інклюзивного навчання реалізує проголошений у національному освітньому законодавстві доступ до одержання освіти у загальноосвітньому навчальному закладі за місцем проживання та створення необхідних умов для успішного навчання всіх дітей, незалежно від їх психічних та фізичних можливостей, індивідуальних особливостей. Рівень

толерантності та підтримки у відношенні до дітей з особливими потребами, бажання надати їм доступну та якісну освіту свідчить про рівень розвитку суспільства. Тому реалізація права на освіту цієї категорії дітей є одним з актуальних та найважливіших завдань державної освітньої політики.

Проблема навчання дітей з порушеннями психофізичного розвитку є глобальною, оскільки кількість таких дітей постійно збільшується, зокрема й в Україні. За даними фахівців із спеціальної освіти кількість дітей, які потребують корекції фізичного та (або) розумового розвитку в Україні понад 1 млн. або більше 12 % від загальної кількості дітей у країні [1, с.32]. В основу інклюзивної освіти покладена ідеологія, яка виключає будь-яку дискримінацію дітей та гарантує рівне ставлення до всіх, але забезпечує спеціальні умови для дітей з психофізичними вадами, що обумовлюється їх станом здоров'я. Інклюзивна освіта передбачає створення освітнього середовища, яке б відповідало потребам і можливостям кожної дитини, здорової чи з порушеннями. Інклюзивна освіта є позитивною не лише для дітей з особливими потребами, але й для їх здорових ровесників, які на практиці засвоюють правила співжиття та спільної діяльності з дітьми, що потребують корекції. Школа, в якій функціонують інклюзивні класи, – це заклад освіти, що реалізує інклюзивні підходи, тобто адаптує навчальні плани, програми, методи і форми навчання, все освітнє середовище до потреб учнів, які вирізняються своїми психофізичними особливостями. Такий заклад використовує наявні в громаді ресурси, залучає батьків, фахівців, надаючи можливість всім учням одержати досвід, який сприяє подоланню упереджень і дискримінації, формуванню позитивного ставлення до тих, хто відрізняється [2, с.15].

**Аналіз останніх публікацій** свідчить, що у даний час різні аспекти інклюзивної освіти досліджують вітчизняні науковці В.Бондар, А.Колупаєва, С.Литовченко, С.Миронова, Т.Сак, Н.Шматко, а також зарубіжні науковці Д.Мітчелл, Т.Лорман, Д.Харві та інші. Однак, питання ефективної організації

психолого-педагогічного супроводу інклюзивної освіти поки що недостатньо вивчене.

**Мета статті** – розкрити окремі аспекти психолого-педагогічного супроводу дитини з особливостями психофізичного розвитку в інклюзивному закладі, зокрема щодо залучення батьків та налагодження контактів у дитячому шкільному колективі.

**Виклад основного матеріалу.** Організація інклюзивної освіти передбачає наявність психолого-педагогічного супроводу навчання дітей з особливими потребами у загальноосвітній школі. У сучасній психолого-педагогічній літературі поняття «психолого-педагогічний супровід» розглядається досить широко. Використовуються терміни, що є ідентичними до понять «співробітництво», «допомога», «сприяння», «підтримка», під супроводом інколи розуміють медичну або соціальну складову цього процесу. Але це поняття є більш об'ємним. На думку С.П.Миронової, психолого-педагогічний супровід в інклюзивній освіті – це взаємоузгоджена комплексна діяльність мультидисциплінарної команди фахівців і батьків дитини, спрямована на створення необхідних умов, що сприяють розвитку особистості дитини, засвоєнню нею знань, умінь і навичок, успішної адаптації, реабілітації, її самореалізації та інтеграції в соціум [2, с.69]. Дослідники А.Конопльова і Т.Лещинська вважають психолого-педагогічний супровід розвитку дитини з особливими потребами спробою запобігти негативним моментам, надати підтримку кожній дитині, а група харківських дослідників обстоюють думку, що носієм проблеми розвитку дитини в кожному конкретному випадку виступають і сама дитина, і її батьки, і педагоги, і найближче оточення дитини [3], тому в інтересах дитини є комплексний фаховий підхід до розв'язання проблеми. Таким чином, психолого-педагогічний супровід – це не часткова подія, а довготривалий процес, спрямований на вивчення дитини, і діяльність щодо надання різнопланової підтримки і сприяння у вирішенні питань здобуття освіти дитиною, що потребує корекції фізичного та (або) психічного розвитку.

Психолого-педагогічний супровід покликаний вирішувати цілу низку завдань, серед яких: організація освіти дітей з особливими потребами в умовах інклюзивного навчання в загальноосвітній школі у поєднанні з корекційними заняттями та реабілітаційними заходами; моніторинг результатів навчальної, виховної та корекційно-розвиткової роботи; надання у процесі навчання комплексної психолого-медико-педагогічної допомоги дитині з урахуванням стану її здоров'я та інші. Вагоме місце серед цих завдань займає консультування родини з питань виховання та розвитку дитини з психофізичними порушеннями, надання батькам такої дитини необхідної психологічної допомоги, а також створення позитивного соціального середовища для інклюзії через підготовку здорових учнів та їх батьків до взаємодії із дітьми, що потребують корекції.

Одним із важливих факторів, що сприяють соціалізації дитини із психофізичними порушеннями, є її сім'я. Особливості функціонування сім'ї, її активна участь у процесі розвитку та освіти дитини впливають на її психофізичний та соціальний статус. Однак, сучасна українська сім'я дитини із психофізичними вадами часто не може виступати дієвим фактором її успішного соціального інтегрування із-за низького економічного статусу батьків, відсутності дієвої державної допомоги та негативного соціального ставлення [1, с.51]. У такої сім'ї наявна виражена тривога за майбутнє своєї дитини, відсутні знання щодо виховання та здійснення корекційних заходів для дитини з психофізичними вадами, порушується взаємодія із оточенням. Більшість батьків дітей з вадами розвитку мають особливе ставлення до такої дитини, що може проявлятися надмірною опікою щодо стану здоров'я, заниженою оцінкою її можливостей, полегшенні вимог до такої дитини. В окремих випадках може проявлятися емоційне нехтування дитиною, коли вона постійно відчуває, що є тягарем у сім'ї, або навіть жорсткі взаємини, що може призводити до надмірної боязкості або агресивності дитини [3].

Батьки дитини з порушеннями розвитку обов'язково мають бути рівноправними членами команди із здійснення психолого-педагогічного супроводу інклюзивної освіти. Корекційна робота лише тоді буде максимально ефективною, якщо всі члени родини будуть виконувати вимоги і рекомендації педагогів, психологів, лікарів. Важливо налаштувати батьків на активну участь у житті і вихованні дитини, бо від цього залежатиме її розвиток, навчання та адаптація. Батькам треба допомогти у формуванні адекватних взаємостосунків між іншими членами родини та дитиною, створення комфортної для розвитку дитини сімейної атмосфери, оволодінні прийомами організації різних видів діяльності, розширити інформованість батьків про потенційні можливості дитини, її життєві перспективи [2, с.102]. Зокрема, у листі Міністерства освіти і науки України від 27.06.2014р. № 1/9-341 підкреслюється необхідність здійснення просвітницької роботи із сім'ями, яка може проводитися у різних формах співпраці з ними (батьківські збори, семінари, бесіди, «дні відкритих дверей», перегляд фрагментів освітньої роботи, інформаційні стенди, тематичні папки-пересувки, онлайн-консультації, вебінари тощо) [2, с.47].

Зараз інклюзивні навчальні заклади мають стати осередком психологічного супроводу батьків дітей з особливими потребами. При роботі з батьками важливим є дотримання принципу конфіденційності (будь-яка інформація про дитину, яку повідомлять батьки, не розголошується). Робота з батьками дітей, що мають вади розвитку, як правило, проводиться у три етапи: підготовчий, основний та рефлексивний. На підготовчому етапі налагоджується контакт з сім'єю та проводиться первинна психологічна діагностика членів родини. Основний етап передбачає проведення індивідуальних та групових консультацій, відвідування тренінгів, відкритих заходів школи за участю дітей. Рефлексивний етап може проводитися після завершення навчального року або, за потреби, після завершення кожного семестру, з метою подальшого коригування психолого-педагогічного супроводу сім'ї [3].

Батьки – важливі учасники команди фахівців, що супроводжують навчання дитини з особливими потребами в інклюзивній школі. Вони найкраще знають здібності дитини, особливості її розвитку, тому можуть ефективно її підтримувати. Батьки мають право брати участь у прийнятті рішень щодо освіти своєї дитини, зокрема щодо планування навчальної програми, її впровадження і адаптації. Їхня участь у шкільному житті може значно покращити навчальні успіхи дитини з вадами розвитку.

Зміна сучасної парадигми освіти на дитиноцентристську привело до зміни традиційної взаємодії сім'ї з школою на рівноправне партнерство та формування нового поняття - «батьківська компетентність». Під батьківською компетентністю розуміємо поєднання усвідомлення, розуміння батьками проблеми дитини, батьківських почуттів та свідомих дій в інтересах дитини. В основі батьківської компетентності лежать партнерські стосунки у тріаді «батьки – педагог - дитина», що визначають новий зміст корекційно-розвивальної педагогічної діяльності [1, с.52].

Досвід зарубіжних дослідників підтверджує, що найбільш ефективною є діяльність батьків у школі у ролі волонтерів, посередників або адвокатів біля своїх дітей. Батьки здатні підтримувати позитивні робочі стосунки, знаходити взаємовигідні варіанти вирішення шкільних проблем. У них чітке і реалістичне бачення майбутнього своїх дітей, вони здатні донести його до інших людей і на цій основі формувати навички захисту дитиною своїх власних інтересів у майбутньому [1, с.57].

Робота батьків у команді психолого-педагогічного супроводу дитини з вадами розвитку часто полягає у збиранні та підготовці важливої інформації щодо дитини: документів, звітів та інших даних щодо освіти своїх дітей. Батьки можуть вести Батьківські записники, Щоденники взаємодії з асистентом вчителя інклюзивного класу, зберігати індивідуальні навчальні плани, за якими навчається їх дитина, рекомендації ПМПК тощо[3]. Також дуже важливо збирати і зберігати малюнки, навчальні роботи, інші підтвердження щодо

результатів навчальної діяльності дитини, за якими можна робити висновки про позитивні зрушення у розвитку.

Батькам варто бути в курсі шкільних справ своєї «особливої» дитини, її навчання, особливостей корекційних занять, щоб вчасно і доречно надавати допомогу вдома або звернутися, за потреби, до фахівця. Для дитини підтримка рідних, їх схвалення її дій та досягнутих результатів є надзвичайно важливими.

За останні роки постійно зростає кількість учнів з особливими потребами у звичайних загальноосвітніх школах. Учніський контингент стає більш різноманітним, виразніше проявляються особливості пізнавального, емоційного, комунікативного та фізичного розвитку школярів. Перед вчителями інклюзивних класів постає завдання не тільки ефективно працювати з учнями, що мають навчальні відмінності, а й задовольняти їх освітні потреби, очікування їх батьків, зростаючі вимоги з боку суспільства. В контексті вирішення зазначених питань не менш важливою є проблема формування міцного і згуртованого колективу класу, налагодження рівноправних і дружніх стосунків між здоровими учнями та їх однокласниками, що потребують корекції. Дослідження вітчизняних і зарубіжних дослідників доводять, що входження дитини з вадами розвитку у колектив здорових дітей є найпотужнішим ресурсом для розвитку. Від того, як однолітки будуть ставитися до дитини з особливими потребами, буде залежати його мотивація до навчання та психологічний комфорт [4].

Перед початком навчання дитини з особливими потребами у інклюзивному класі класному керівнику та асистенту вчителя необхідно провести ґрунтовну попередню роботу щодо створення доброзичливої атмосфери у класі. Якщо таку роботу не провести, то в учнів класу при зустрічі із однокласником з особливими освітніми потребами можуть виникнути негативні емоції, що проявляться у їх поведінці. У батьків здорових дітей може виникнути роздратування від факту спільного навчання їх дітей з дітьми з психофізичними вадами, тривога за якість навчальних послуг, що отримуватимуть їх діти в



інклюзивному класі. Ці питання потрібно обговорювати відкрито і толерантно. Учні не потрібно пояснювати деталі діагнозу «особливого» однокласника, а підкреслювати те, що всі люди є різними, особливість кожної людини проявляється у відмінностях зовнішнього вигляду, здібностей, уподобань, але кожний є рівноправним членом спільноти. Всі діти мають право навчатися у школі, розвивати свої нахили в міру своїх можливостей, тому ставитися до всіх треба толерантно і дружньо. Якщо можемо допомогти один одному, хочемо підтримати товариша, то разом із дорослими (вчителями, психологом, лікарем, батьками) будемо створювати і підтримувати доброзичливі стосунки у колективі. Педагогам слід відкрито обговорювати з учнями будь-які нестандартні ситуації, що можуть трапитися у класі, з метою надання підтримки тому, хто постраждав в ході інциденту, і весь клас має переконатися у правильності таких дій.

Сидіти за партою з дитиною з особливими потребами треба тільки за бажанням. Якщо у здорових учнів виникло бажання в чомусь допомогти своєму «особливому» однокласнику, то асистент вчителя спочатку має їм пояснити специфіку надання такої допомоги, показати, як це правильно робити. Можна сподіватися, що через певний час асистент вчителя буде все менше втручатися в процес допомоги. Взаємне навчання, якщо воно здійснюється диференційовано, має багато позитивних моментів для всіх учасників процесу, позитивно впливає на ефективність навчального процесу. В кінці навчального року можна заохочувати грамотами або сертифікатами тих учнів, які найбільш активно долучалися до надання допомоги в шкільному житті своїм товаришам з особливими освітніми потребами. За даними Л.Барсукової та С.Харитонові позитивний ефект щодо взаємодії школярів в інклюзивному класі досягається також шляхом проведення спеціального опитування, спрямованого на виявлення проблем взаємного навчання з дітьми з особливими потребами. За результатами опитування збільшилася кількість дітей, які відзначають зростання толерантності взаємин, зріс і відсоток тих, хто хоче дружити з дітьми з особливими потребами, сидіти з ними за однією партою, зменшилася кількість

дітей, які висловлювали незадоволення з приводу спільного навчання. Значна частина учнів на питання про свою роль у спільному навчанні з дітьми з особливими потребами відмітили, що хочуть товаришувати з такими дітьми, допомагати їм, хочуть ставитися до них як до рівних [5].

**Висновки.** Запорукою успішної реалізації інклюзивної освіти є ефективна співпраця педагогів, відповідних фахівців, батьків та учнів. Цей процес має постійно супроводжуватися психолого-педагогічною підтримкою, спрямованою на створення для дитини емоційно сприятливого мікроклімату в класі під час спілкування з дітьми і педагогами; вивчення індивідуальних особливостей розвитку дітей; попереджати виникнення проблем розвитку дитини, допомога дитині у вирішенні актуальних завдань розвитку, навчання і виховання; психологічне забезпечення індивідуальних освітніх проблем, розвиток психолого-педагогічної компетентності батьків та педагогів.

#### Література

1. Основи інклюзивної освіти. Навчально-методичний посібник: / за заг. ред. Колупаєвої А.А. – К.: «А.С.К.», 2012. – 308 с.

2. Миронова С.П. Педагогіка інклюзивної освіти: навчально-методичний посібник / С.П.Миронова. – Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2016. – 164 с.

3. Калініченко І.О. Психолого-педагогічний супровід батьків з особливими освітніми потребами в умовах інклюзивного навчання. [Електронний ресурс]. –

Режим доступу:

<https://konferenciya2015.iimdo.com/%D0%B3%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B2%D0%BD%D0%B0/%D0%BA%D0%B0%D0%BB%D1%96%D0%BD%D1%96%D1%87%D0%B5%D0%BD%D0%BA%D0%BE-%D1%96-%D0%BE-%D0%BF%D1%81%D0%B8%D1%85%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B3%D0%BE-%D0%BF%D0%B5%D0%B4%D0%B0%D0%B3%D0%BE%D0%B3%D1%96%D1%87%D0%BD%D0%B8%D0%B9->

[%D1%81%D1%83%D0%BF%D1%80%D0%BE%D0%B2%D1%96%D0%B4-%D0%B1%D0%B0%D1%82%D1%8C%D0%BA%D1%96%D0%B2-%D0%B4%D1%96%D1%82%D0%B5%D0%B9-%D0%B7-%D0%BE%D1%81%D0%BE%D0%B1%D0%BB%D0%B8%D0%B2%D0%B8%D0%BC%D0%B8-%D0%BE%D1%81%D0%B2%D1%96%D1%82%D0%BD%D1%96%D0%BC%D0%B8-%D0%BF%D0%BE%D1%82%D1%80%D0%B5%D0%B1%D0%B0%D0%BC%D0%B8-%D0%B2-%D1%83%D0%BC%D0%BE%D0%B2%D0%B0%D1%85-%D1%96%D0%BD%D0%BA%D0%BB%D1%8E%D0%B7%D0%B8%D0%B2%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D0%BE-%D0%BD%D0%B0%D0%B2%D1%87%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8F/](#)

4. Ремпель Ж. Психолого-педагогічні аспекти процесу введення учня з особливими потребами в дитячий шкільний колектив. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://nmcio.ippo.kubg.edu.ua/wp-content/uploads/2015/09/Ppps\\_2014\\_51\\_25.pdf](http://nmcio.ippo.kubg.edu.ua/wp-content/uploads/2015/09/Ppps_2014_51_25.pdf)

5. Барсукова Л.М., Харитоновна С.М. Інклюзивна освіта як процес «з багатьма невідомими». [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://teacher.ed-sp.net/index.php?option=com\\_content&view=article&id=220:-l-r-&catid=1:2011-09-13-21-50-27&Itemid=2](http://teacher.ed-sp.net/index.php?option=com_content&view=article&id=220:-l-r-&catid=1:2011-09-13-21-50-27&Itemid=2)